

ВІДГУК

офіційного опонента Лозінського М.В.

на дисертаційну роботу *Руслана В'ячеславовича Соломонова* «Селекційна цінність зразків ярої пшениці різних екотипів при внутрішньовидовій гібридизації з озимими сортами», подану на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук за спеціальністю 06.01.05 - селекція і насінництво

Актуальність теми. Результативність селекції багато в чому залежить від підбору пар для гібридизації. Цінність тієї чи іншої батьківської форми в селекційному процесі визначається через комбінаційну здатність, на основі якої можливо передбачити вірогідність передачі потомству позитивних ознак і властивостей. Оскільки господарсько цінні ознаки пшениці носять кількісний характер і характеризуються високим рівнем варіабельності, то інформація про загальну комбінаційну здатність, яка визначається адитивними ефектами генів, є надійним критерієм цінності батьківських форм. У багатьох дослідженнях зі самозапильними культурами чітко доказаний позитивний зв'язок рівня варіанс загальної та специфічної комбінаційної здатності з урожайністю, адаптивністю до несприятливих умов довкілля та селекційною цінністю генотипів. У нащадків від схрещувань таких батьківських форм з'являються трансгресії за тими чи іншими ознаками. Ці ефекти закріплюються у процесі селекції і, отже, можуть служити критерієм для відбору перспективних генотипів.

Одним із важливих показників, що визначають стабільність урожайності пшениці озимої в основних зонах її вирощування, є рівень морозостійкості сортів. У сучасних генотипів спостерігається загальна тенденція – з підвищенням продуктивності знижується морозостійкість. Таким чином, створення сортів, які поєднують високі продуктивність і морозостійкість є одним з головних завдань селекції. У зв'язку з низьким виходом озимих морозостійких генотипів з популяцій яро-озимих гібридів, проблема поєднання високої продуктивності з морозостійкістю найбільш гостро постала за використання в селекції пшениці озимої ярих зразків.

Сутність методу підбору батьківських пар за екологічним принципом полягає в тому, щоб ознаки і властивості об'єднати в новому сорті у важливому для виробництва комплексі. Подібні схрещування, в силу глибоких генетичних відмінностей батьківських компонентів, дають можливість формувати гібридну популяцію з широкою мінливістю, в якій значно зростає ймовірність появи позитивних, з бажаними властивостями та ознаками трансгресій. Цим важливим і актуальним питанням присвячена дисертаційна робота Р.В. Соломонова.

Наукова новизна отриманих результатів. Уперше в умовах південної степової зони України були вивчені сорти пшениці м'якої ярої різного еколого-географічного походження. Виділено зразки, що формують високу продуктивність, якість зерна і мають хороші адаптивні властивості до зональних умов, для подальшої гібридизації їх з озимими сортами Селекційно-генетичного інституту – Національного центру насіннезнавства та сортовивчення НААН.

Дістали подальшого розвитку питання особливостей добору в популяціях яро-озимих гібридів генотипів з достатньою зимостійкістю, стійкістю до різних захворювань і вилягання, продуктивністю й іншими цінними властивостями. Виділено константні типово озимі та пів-озимі генотипи, які мають основні параметри сорту даного регіону і є цінним вихідним матеріалом для селекції пшениці м'якої озимої.

Практичне значення отриманих результатів. Запропоновано зразки пшениці м'якої ярої, які є джерелами цінних властивостей і ознак, що дозволяють підвищувати продуктивність та якість зерна, а також стійкість до основних захворювань, зимостійкість, які рекомендовано використовувати в подальшій селекції пшениці озимої для умов південної степової зони України. Створені константні лінії для умов південної зони України мають високі адаптивні властивості й характеризуються підвищеною продуктивністю.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. У дисертаційній роботі узагальнені результати власних досліджень здобувача (2006-2014 рр.), що виявляються у створенні нового оригінального вихідного матеріалу пшениці м'якої озимої на основі вивчення та виявлення селекційної цінності окремих генетичних пулів та виділення з них кращих зразків пшениці ярої для внутрішньовидової гібридизації з озимими сортами.

На основі проведених досліджень здобувачем сформульовані наукові положення, висновки і рекомендації для селекційної практики.

Із них найважливіші наступні:

1. За результатами дослідження колекції пшениці м'якої ярої різного еколого-географічного походження встановлено, що використання виділених ярих зразків, в селекції пшениці озимої, доцільно проводити у наступних напрямках: для підвищення продуктивної кущистості залучати сорти російського – Алтайский простор, західноєвропейського – Triso і канадського – AC Superb пулів; за ознакою крупності колоса використовувати сорти: Glen lea, Харківська 30, Харківська 26, BABAX/LR39//BABAX; за масою зерна з рослини зразки російської селекції – Алтайский простор, канадської – Glen lea і мексиканської селекції – BABAX/LR39//BABAX, TRAP1/BOW; за інтенсивністю накопичення сухої біомаси – Туріс (західноєвропейський пул), TRAP1/BOW і BABAX/LR39//BABAX (мексиканський пул); за інтенсивністю наливу зерна в період недостатнього зволоження – Glen lea (канадський пул), BABAX/LR39//BABAX (мексиканський пул), Алтайский простор (російський пул); для збільшення врожайності як ярого компонента в гібридизації з озимим сортом – Jara і Triso (західноєвропейської селекції), Волгоуральская (російської селекції), TRAP1/BOW і BABAX/LR39//BABAX (мексиканської селекції).

2. Установлено, що підзимовий строк сівби, особливо для ярих зразків, більш оптимальний і динамічний за умови м'якої зими. У зв'язку з цим актуальним стає використання у виробництві сортів дворучок м'якої

пшениці, тому що, навіть в оптимальні роки яра пшениця не може сформувати врожай на рівні озимої, або навіть дворучок.

Ці положення і висновки обґрунтовані експериментальним матеріалом, викладеним у розділі 3 дисертації та табличним матеріалом (3.1-3.11, рис. 3.1, 3.2).

3. Доведено, що рівень морозостійкості рослин гібридних популяцій F_2 визначають як озимий, так і ярий батьківські компоненти. Підвищення морозостійкості гібридних рослин спостерігається після проведення перервного беккросу озимим типом розвитку пшениці. Для створення більш морозостійких ліній доцільно проводити гібридизацію з російським, мексиканським і західноєвропейським пулом сортів. Найбільший відсоток морозостійких форм було отримано в яро-озимих гібридів з участю озимих сортів: Одеська 267, Кірія та ярих зразків: Triso, Алтайский простор, TRAP1/BOW.

Ці положення і висновки обґрунтовані експериментальним матеріалом, викладеним у розділі 4 дисертації та табличним матеріалом (4.1-4.4).

4. Визначено, що кращі лінії з поєднанням оптимальної яровизаційної потреби та фотоперіодичної чутливості були виділені з наступних комбінацій: Харківська 26 × Кірія, Triso × Куяльник, Triso × Кірія, Алтайский простор × Одеська 267, Волгоуральская × Вікторія од., Волгоуральская × Куяльник, TRAP1/BOW × Кірія, BABAX/LR39//BABAX × Одеська 267, BABAX/LR39//BABAX × Вікторія од.

5. Досліджено, що для використання у селекційних програмах зі створення нових сортів пшениці м'якої озимої, адаптованих для умов Півдня України, найбільш ефективно використовувати ярі сортозразки селекції СІММУТ (Мексика) і західноєвропейського походження.

6. Виявлено, що за гібридизації місцевих озимих сортів з ярими сортозразками, кращими донорськими властивостями за показниками хлібопекарської якості зерна виділяються ярі сорти Алтайский простор, Волгоуральская, Triso, Babax. З яро-озимих гібридів за участі вказаних

батьківських форм виділені трансгресивні рекомбінантні лінії за якістю зерна. Кінцевий результат рекомбіногенезу і вихід цінних генотипів значною мірою залежать від генетичних особливостей озимого компонента гібридизації.

7. Встановлено, що озимі лінії яро-озимих гібридів характеризуються досить широким спектром мінливості окремих ознак продуктивності та якості зерна. Аналіз даних урожайності за масою зерна з ділянки свідчить, що рекомбінантні лінії, виділені з комбінацій Triso × Одеська 267, Triso × Вікторія од., Triso × Куяльник, Triso × Кірія, Алтайський простор × Одеська 267, Волгоуральська × Куяльник, ВАВАХ/LR39//ВАВАХ × Одеська 267, поєднують високі показники продуктивності й якості зерна з підвищеною частотою трансгресій за цими ознаками. Найціннішими в селекційному використанні є лінії, які вирізняються високими значеннями усіх зазначених вище показників. Однак рекомбінанти з такими характеристиками утворюються дуже рідко. На рівні вихідних гібридних комбінацій за середніми значеннями показників продуктивності та якості зерна найбільш сприятливе поєднання спостерігається у ліній з комбінацій Triso × Куяльник, Алтайський простор × Одеська 267, Волгоуральська × Одеська 267, що збігається з прогнозами комбінування за електрофоретичними спектрами запасних білків.

Ці положення і висновки обґрунтовані експериментальним матеріалом, викладеним у розділі 5 дисертації п.п. 5.1-5.3 та табличним матеріалом (5.1-5.14, рис. 5.1, 5.2).

Рекомендації для селекційної практики. У селекції пшениці м'якої озимої використовувати наступні ярі зразки: для підвищення продуктивної куцистості – Алтайський простор, Triso AC Superb; за ознакою крупності колоса – Glen lea, Харківська 30, Харківська 26, ВАВАХ/LR39//ВАВАХ; за масою зерна з рослини – Алтайський простор, Glen lea, ВАВАХ/LR39//ВАВАХ, Трап1; за інтенсивністю накопичення сухої біомаси – Турпіс, TRAP1/BOW і ВАВАХ/LR39//ВАВАХ; за інтенсивністю наливу зерна

в період недостатнього зволоження – Glen lea, BABAX/LR39//BABAX, Алтайский простор; для збільшення врожайності в якості ярого компонента в гібридизації з озимим сортом – Jara і Triso, Волгоуральская, TRAP1/BOW і BABAX/LR39//BABAX.

Залучати в селекційний процес високопродуктивні озимі лінії, одержані від яро-озимих гібридів за гібридизації Triso × Одеська 267, Triso × Вікторія од., Triso × Куяльник, Triso × Кірія, Алтайский простор × Одеська 267, Волгоуральская × Куяльник, BABAX/LR39//BABAX × Одеська 267.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Основний текст дисертації викладено на 144 сторінках машинописного тексту (комп'ютерний варіант), складається із вступу, 5-ти розділів, висновки, пропозиції селекційній практиці, містить 7 рисунків і 40 таблиць. Список використаних джерел включає 273 найменувань, в тому числі 18 латиницею.

Назва роботи відповідає її змісту. Основні її положення опубліковані в 16-ти наукових працях, із них 5 статей у спеціалізованих виданнях і 11 тез доповідей на наукових конференціях.

Мова дисертації українська літературна. Технічне оформлення дисертації відповідає загальноприйнятим вимогам.

Робота виконана на основі польових досліджень, дані яких опрацьовані з використанням загальноприйнятих методів досліджень з питань селекції і насінництва.

Недоліки по змісту і оформленню дисертації.

Поряд з перевагами дисертаційна робота має ряд недоліків. Із них найбільш суттєві наступні:

Вступна частина.

1. У завданнях досліджень, а саме у формулюванні другого завдання бажано було б замінити «дослідити формоутворюючий процес від схрещування...» на «дослідити формоутворюючий процес в популяціях, отриманих від схрещування...», що повністю розкриває його сутність.

2. У науковій новизні вказано, що «уперше в умовах південної степової зони України були вивчені сорти пшениці м'якої ярої різного еколого-географічного походження...» варто було б вказати «уперше в умовах південної степової зони України були вивчені сорти пшениці м'якої ярої різних екотипів...», оскільки це відповідає назві дисертаційної роботи.

Розділ 1.

3. У висновках з розділу 1 варто замінити «сутність цього методу заключається на теорії...» на «сутність цього методу базується на теорії...».

Розділ 2.

4. Назва розділу «Умови, матеріал і методика проведення досліджень» у дисертації не співпадає з назвою розділу в авторефераті.

5. Підрозділ 2.1 викладений одноманітно і перенасичений матеріалом.

6. Назва підрозділу 2.2 має відмінності з назвою цього підрозділу у змісті.

7. В підрозділі 2.3 наведено характеристику досліджуваних сортів пшениці, але відсутні посилання на літературні джерела.

Розділ 3.

Важливий, насичений великим експериментальним матеріалом.

8. В таблицях 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5 необхідно навести показники НІР.

9. Таблиця 3.5 перенасичена цифровим матеріалом.

10. Назву таблиці 3.8 «Характеристика окремих сортозразків...» бажано замінити на «Характеристика відібраних сортозразків...».

11. У рисунках 3.1 і 3.2 не вказані роки досліджень.

12. У таблиці 3.9 відсутні одиниці виміру.

13. У таблиці 3.10 показники НІР необхідно подати в роки досліджень, а не середне за 2 роки.

Розділ 4.

Важливий, насичений експериментальним матеріалом.

14. Назву таблиці 4.3 «Рівень середньої морозостійкості гібридних популяцій...» бажано замінити на «Морозостійкість гібридних популяцій...».

Розділ 5.

Важливий, насичений експериментальним матеріалом.

15. Назву таблиці 5.1 «Розподіл гібридів другого і третього покоління на ярі та озимі між схрещуванням різної за типом розвитку м'якої пшениці (ярі: озимі), 2009 р.» бажано викласти в наступній редакції «Розподіл гібридів другого і третього покоління на ярі та озимі від схрещування різних за типом розвитку м'яких пшениць, 2009 р.».

16. У підпункті 5.2 дисертації вжито некоректні назви таблиць 5.4 і 5.5.

17. В назві рисунків 5.1 і 5.2 і таблиць 5.6 і 5.7 необхідно вказати роки досліджень.

18. Таблиця 5.11 занадто перенасичена цифровим матеріалом.

19. У тексті дисертаційної роботи вжитий вираз «по довжині розвитку сходи-колосіння» бажано замінити на «за тривалістю періоду сходи-колосіння».

Загальний висновок про роботу. Оцінюючи дисертаційну роботу Руслана В'ячеславовича Соломонова «Селекційна цінність зразків ярої пшениці різних екотипів при внутрішньовидовій гібридизації з озимими сортами» в цілому, вважаю, що вона є завершеною, виконаною самостійно науковою працею на актуальну тему, яка присвячена теоретичному узагальненню і новому вирішенню наукового завдання, що полягає у створенні нового оригінального вихідного матеріалу пшениці м'якої озимої на основі вивчення та виявлення селекційної цінності окремих генетичних пулів та виділення з них кращих зразків пшениці ярої для внутрішньовидової гібридизації з озимими сортами. Здобувач критично проаналізував відомі літературні джерела та отримані експериментальні дані, проявив уміння узагальнювати і робити обґрунтовані висновки.

Дисертаційна робота написана і оформлена у відповідності з вимогами МОН України щодо написання кандидатських дисертацій, зміст її відповідає

спеціальності 06.01.05 - селекція і насінництво, а її автор Соломонов Руслан В'ячеславович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук.

Кандидат сільськогосподарських наук,
доцент, завідувач кафедри генетики,
селекції і насінництва
сільськогосподарських культур Білоцерківського
національного аграрного університету

М.В. Лозінський

12.09.2019 р.

Підпис М.В. Лозінського засвідчено
Начальник відділу кадрів

Д.В. Ромасишин